

Kosovo

Zehertime taro Olovo/kurshumi

Krize vash o Manushikane Hakya thay Sastipe ane
Mitrovicake Romane Kamy

HUMAN
RIGHTS
WATCH

I Romani Mahala, kote sine pasho 8,000 Roma ji ko 1999, kompletno unishtisayli kotar o etnikane Albanya ko nilay 1999. 2007, pasho 450 jene irisayle ano rekonstruishime khera thaj apartmánya/stanya, ama samo 360 jene beshna odothe. Odola manusha so mekhle I mahala, sar centraluno sebepi olenge deciziyako te mekhen sine kay araklhepes ani situacia bizo ekonosmko shaipesko.

© 2009 Ivor Prickett

KOSOVO: ZEHERLIME TARO OLOVO/KURSHUMI

Krize vash o Manushikane Hakya thay Sastipe ane Mitrovicake Romane Kamy

Anglali yek dekada, o Roma sine yek may delkantuno thay karakteristikno komuniteti save jivdinje ano Kosovako yuguno kotor e Mitrovicako, ani ex Jugoslavia. Ano lengo komshiluko penjardo sar Romani Mahalla sines pasho 750 khera thay pasho 8,000 manusha. Ano konflikto 1999, kote o Albanyune komunitetya nakle masovno egzodusi thay mudaripe ano vasta e Serbyunikane forcenge, kote ini ulo yekh ikalipesko e kinesko zori pederu minoritetya , pe starti e mashkarthemutnengi norma ani Kosova ano 1999 bersh. Targeta akale zoresko sine vi o Roma, Ashkalie thay Egipcania (RAE) saven o Albanyune sine inplementatorya e gelalipyengo thay zoryengo dikhipeya e Romen sar “Serbikane kolaboratoria”.

Kotar I dar tari represia, e Mahallake Roma mukle pere khera, thay nakle I Ibar len ano norduni rig e Mitrovicako, kova achilo tali Serbikani kontrola. Palo koda Albanikane grupe khuvde ki Mahalla, chorgye thay tharde sa o mahaleke khere ji ki phuv. O Mashkarthemutne askeriake forse (KFOR) save sine stacionirime ki Mitrovica ano odova periodi – vahati na kerde intervenciya te achaven o choripe thay tharipe e kherengo.

UNHCR dengya asistencija e Romane interno nashle manushenge (IDP), dendoy e manushengya o habe tay uraibe vay organizigya kampa ano Chesmin Lug thay Zitkovac, kote but Jene IDP khuvgye ko Oktobar 1999. Akala kampa manglape sine te oven yekhperiodikuni solucia ji ka oven o Romane khera ki rekonstruirime Mahalla. Avera IDP, Jene sponatno astarenaspeske o mukle barake e armiyake ko Kablare (o Kablare sines pasho Chesmin Lug kamp) thay Leposavic camp, 45 km foro katar I Mitrovica.

Numay katar o Leposavic, sa avera kampa sine kerde pashe e Trepcako kompleksi, ko mine olovoske thay avera phare metalya. Sines Jando kay celo regioni sines kontamirime olovostar katar industriake mine. O Chesmin Lug thay Kablare kampa sines locirime pasho toxicno bunishta ki kontaminirime phuv olovosa.

Jivdipaske kondiciye ano kampa sine but phare kotar o starti. O IDP Jivdineas sine ano tikne kolibe kerde kataro kashta, ano tikne barake, vay ano metalna konteynera. Na sine e manushen akcesi panyeske, thay numay sinelen nesave orya elektrikaki energiya ano dive , chorori dieata, thay nashti ikeren peske adekvatno personalno higiyena. Pe identikuno

vahti, sode si pashe o kampa e Trepcake thay partikularno odpadi kova si kontamirime olovosa ani phuv ekspozirino len ani kontaminacia prekal o ayri , pani thay phuv (thay maybut kana phudol I balval kotar e bunishtyengi direkcija, vay kana o chavore khelen an kado than thay khuyen ano khera andoy kodoya kontaminacia).

O Pashipe e Trepcasa thay bilache Jivdipaske kondiciye ano kampa mothavde klaro shaibe ekspozura olovoski. UNMIK, UN trupo kova sine efektivo civilno autoritetu ki Kosova 1999-2008, dengya raporto 2000 Novembri te del rekomondacie sar dikhelpes o riziko thay o locharipe. O Raporto dengya rekomondacie, klaro epidemiologicno studia, te kerelpes periodikuno testiripe le

thanesko, thay zuralo medikalno monitoring thay medikalno tretmani kodolenge kaske valyani. Numay, kado raporto kergya konkluzia kay o harjipya asavke strategiake nakhavol o financiska kapacitetya e UNMIK-se. Ano periodi 2000-04 na kerdilo niso kay te adresirinyol I kontaminacia an kado regioni.

2004 bersh e informaciye bash o sastipe, savo ovlas may rizikuno, e IDP ano kampa startinol te avol vazdo kotar o lokalna thay internacionalna aktivistya bash Romane hakaya. On stratingye te anen Ji ko dikhipes o suro e chavorenge save sine len simtomya e olovoske sar kay si na-rahatlukko, koncentraciya thay pharipe ko sikaype, duk e sheresko, disorijentacia, grchya thay bari tenzia e ratesko.

Katar alarmanatna raportya kotaro BRO-e, Lumyaki Organizacia bash o Sastipe (WHO) keras yek asesmenti e situaciayako ano kampa ko 2004 bersh, thay anda yek interno raporto e UNMIK-ose, sar te menajinyol o rizik thay dengya rekomendingya te arakhlol may lachi lokaciya e IDP-enge thay te phanden o kampa. WHO inicirinyo testipe rateso e chavorenge ando kampa, kola mothovgye bare procento olovose ano rat.

Ko Aprili 2005 o UNMIK kergya task force (kote sine hem UNHCR, WHO, OSCE MiK, NATO-KFOR) te keren yek relokacia e IDP-enge katar o kampa. O Task force ande yek idea kay yekhperiodea nakhen o IDP manusha ano barakes e KFOR-eske ano lengoro ex militarno kampi, penjardo sar Osterode, bi te na iranenlen kay piri rekonstruirime Romani Mahalla. Sine vakerdo kay o Osterode si may “shukar thay garavdo

kotar o bunishte thay konkretacia e olovesko ”ini kay sine locirime paso toksicne bunishte .

Sine vakerdo kay ka ovel may lache jivdipaske kondiciye ano Ostorode, akaya solucia na cidingya e IDP katar o centro le kontaminaciako. Ko nilay 2006 o Jene kotar o Zitkovac thay Kablare kampya nakle ano Ostorode, ama o but Jene kotar o Cesmin Lug kampya na mangle te nakhen ano nevo kampi, se na dikle solucia te nakhen ano than savo sine dur katar lengo kampi numa 150 metres.

Pe yakhuno vahti, o mashkarthemutne donatorya finansiringye rekonstrukcia le individualna kherengo thay le apartmantyengo ki Romani Mahalla, savi rezulcingya grupno iranipe 450 IDP kotar o sa kampya (thay varesave avera thana katar I Serbia thay Montenegro), facilitirime kotar I task force ko Yuni 2007. Palo yek periodi ko starti kana lenas asistancia, o irime manusha ki mahalla arakhle pes ano na-shaibe te ikeren pe familiyen. But Jene lender na lenas asistancia kotar e Kosovako sistemi socialno azutipe, vay musay sine te de-

Romani chay tuj thovol o tepiko ano kampo Leposavic, o barake si e ex Yugoslaviakre armiyake.

© 2007 Christophe Quirion

registrizenpes ano nordi Mitrovicako thay xasarde o akcesi ki Serbikani asistancia savi anglal lenas. Kava, anda pharipe hem nasti araklas pes buti ki yugyuni rig e Mitrovicaki, keryga kay o manusha save irisale te aven ko phuchipe te beshen ki Mahalla, sa akava ano identikuno momenti shudargya aver potenciyalno manushen te iranenpes ki Mahalla. Palo koda but Jene kola irisayle mekle I mahalla, thay gele pale ko nordi Mitrovicako, vay ko avera thana ki Serbia thay Europa. Ola mekle palal peste o rekonstruktirime khera, kola dayek sine palo koda chorde.

Katar 2004-06 may hari trin runde testirisaylo o rat e chavengo (pasho 50 chavore sar svako ver) talo dikhiple le WHO. O rezultatya e testyenge na sine penjarde le manushenge,

Romane chavore tuj khelen ani kontaminirimi phuv olovostar pasho kampo Zitkovac ano Zvecan. O kampo phandilo ko 2006, thay o manusha kotar odova kampi volunterno nakhle ano kampo Ostorode.

© 2006 Andrew Testa

premal o WHO, olovose levelya peravdile ano koda periodi, partikularno kay kodola manusha kay si ani Mahalla thay ano Ostorode kamp. O Roma panda rovenape kay nay transparentnosti ano procesi, o vakeribe si negirimi kotar sa o mashkarthemutne aktorya kola si involvirime. Ko 2006 WHO duy runde oralno chelation terapiya (medikalno tretmani savo sile intenca te phandel thay te ikalel o phare metalya) ano pasho 40 chavore andar o Ostorode.

Ko 2007 o UNMIK anda deciziya te achaven o testiripe e rateso thay I terapiya. Ano raportya, WHO, rekomendingya kay akava sine tali impresiya kay sa o kamp rezidentya ka oven irime ki Mahala kote si I kontaminaciya may cikni.

O Romane liderya rodle kotar o Serbiak Sastipaso Instituti ki Mitrovica (kova kerlas o testiranye talo dikhibe le WHO) te luyarel monitoring bash o levelya olovose ane chavorengo rat, o institute kergy panda duy runde testiripe bash o rat, may paluno ano April 2008. O rezultatya mothovgye kontinurime uche levelya olovose ane chavorengo rat (may

cara se anglal ama pale nakhavde akceptirimi vay limitirime levelya) ko chavore kotar sa o kampa thay kotar I Mahalla.

Ji akana, o efortya te arakholpe yurisipe thay kompenzaciya vash satipesko nasvalipe savi si sebepi tari lungi ekspozura ki kontaminaciya olovosa na sine sukcesno. Bangipesko rovlaripe kotar e rig e Kosovake daviutnesko ano masek Semptembro 2005 bersheste kontra e napenjarde autoryengo , kharipeya pe bangipesko na dikhipe koya rezultingya ano butperiodikuno reflektipe ano ucho toksikuno truyalipe na sine rezultati e rdlaripeso O rodlaripe dendi kotar e rig e mashkarthemithne organizacie, Evropako centro vash o Romao Hako (ERRC) ano masek Februaro 2006 bersheste e Evropake Krisea vash o manushkikane hakya ani kranga e Romengi IRL sine thagarilna ano tereni kote ini e kriseske manglape sine zoralipe pederu Kosovako UNIMIK-o kova sine phiravla o procesko. O rovlaripe koya dendili ano chon Yuli 2008 bersheste kotar e rig e Deipno godesko Paneli vash o Manushikane Hakya (kvashe – biumlavde trupsko kreirimo kotar e UNMIK-oski rig kay te llpe e rovlaripeyencar vash o manushikane hakya kotra oleske) pandar si ani funkcia.

Ko May 2008 o UNMIK dengya o menajmenti e kamyengo Cesmin Lug thay Ostorode ki Kosovaki Ministriya vash o Komunitetya thay Iranipe, kola sine thay finasirinen lokalno BRO/NGO te keren ano kampa.

O bersh UNMIK-osko kontinurinangengo na suskseseko thay oleske mashkarthemutne partneryengo vash arakhipe e saastarde periodikune alosaripesko vash o beshutne e kamyengo kerna may bare phagipyta e manushikane hakyengo, phanipea hako vash o jivdipe , zoralo na mekipya, nahumayune telarde pashipyta ano ovipe, hako vash o sastipe, phanglipea akate ini saslaripe; hako vash o sasto truyalo mashkar, sar ini hako vash adekvatyuno beshipsko than. Akava mekiye sine ini sheya e may bare mashkaret-nikuna kritikako, phanglipea akate Ini o UN-I vash manushikane hakya thay ekspertya.

Vash te durzinyol akava phagipe e hakosko, semno si kay o UNMIK thay oleske mashkarthemutne partnerya te keren buti e Kosovake raipea, phanglipea e komunalune raipyencar phiravde kotar e Srbyuni rig, vay e reprezentyancar kotar o kampa kay orgentno te phanglo o aqhile kampa, a e bashavnen e kamyengo te thoven ano shkar mangle lokacia. Ayekha si ini kotar o centraluno mahatnipe kay o medicyuno dikhipye thay tretmani vash o sa IRL te lugyaryol bi aqhavipe. O roma IRL manglape te len kompezacia vash o domi e sastimesko thay yavera domya.

Ko Yuni 2009 o nashle Roma ka pheren dekada beshindoy ano kontaminirime kampa. O komplexi politikano realiteti ano Kosovo, a partikularno ani na shukarno regioni e

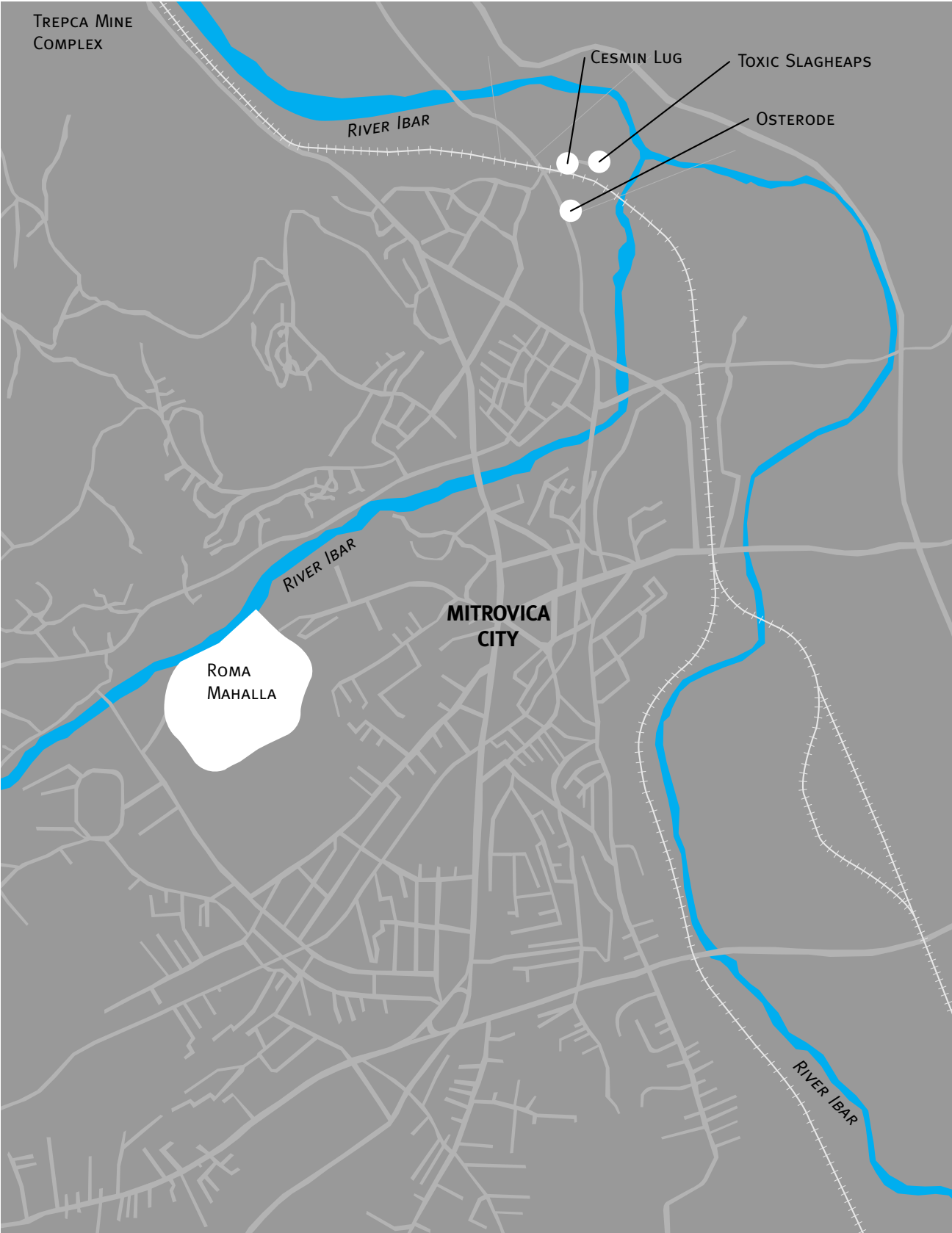
O Cesmin Lug kampi ani nurudni Mitrovica sile may bilache jivdipaske kondicie kotar avera kampa, thay odothe si bare leveya kontaminaciake olovostar.

© 2006 Andrew Testa

Mitrovicako na menajinla o fakti kote yek dekada I mashkarthmutni prezenca ki Kosova but cara kerdilo te adresirinenpes vash o jivdipaske kondiciye ano Romane kampa thay partikularno vash I kontaminaciya olovosa. E chavorenge thay averenge kola Jivdinena ando kampa o konsekvence si katastrofalne na numa bash o nasvalipe thay sastipe vay ini vash o shaibe na-irimo intelektualno rumibe. E Mitrovicake Roma nane ani situacia te ajukeren may but.

CENTRALUNE REKOMANDIPYA

VASH O SPECIUONALUNO REPRESENTI E GENERALUNE SEKRETARESKO (OBLIGIMO VASH I MISIA INIA NACIA MISIA ANI KOSOVA)

- Yekhatar te anavingyol UN Kosova Tim (ano sherunipe e sakodivune kordinatorea kotar o UN) kay te lel orgentno medcnaq evakuacia , adminoistracia e saslaripeski, thay dikhlaripe adikarde saperiodekune alosaripya, vash o sa kambeske beshavne (Ceshmin Lug thay Osterode sar prioriteto , palo odova ini o Leposavichi.)
- Sige te reagingyol varsave aakhipya alosaripya kotar e rig Deipnogodi Paneli vash Manushikane Hakya.

VASH O UN KOSOVO TIM (PHANGLIPEA UNHCR, UNDP, WHO, UNEP)

- Te ove lekanipe vash shukar manglo yekh periodikuno beshipesko alosaripe vash o beshavne e kamyengi Cheshmin Lu thay Osterode thay te yaverinen o than yakhatar.
- Te phanglon hay te blokirinen o kampa Ceshmin Lug thay Osterode.
- Orgentno te organizyngyol o tretmani konaminacia e olovesko.
- Te konsultyngyon sa o beshavne e kamyenge (aket te phanglon ini odola kola jivdinena ano Leposavichi) vash olenge manle lugeperodikune puqipya vash o beshipesko alosaripe thay te luyaryngyol te planirinolpe ano odova konteksto.

KOSOVAKO RAIPE

- Te dengol suporti relokaciya finaciuni thay medicynyuno saslaripe vash o beshavne e kamyengo, phanipa ini siguripe kay yekh kotor e sheengo te oven pashle ko relevantune Kosovake ministripya.
- Te siguringyol kay o irande ani Roa Mahala te ovelolen accepti vash socalununo garavipe , sastipe, edukipe, siguripe, thay prioriteto ano proceso e leipesko pe buti.

KOMUNAKE RAIPYENGE KOLA SI TALO SRBYENGI KONTROLA

- Te alosirangyol shukarni phuv vash te ovel shaipno saastardo alosaripe vash o beshavne e kamyengo ano Mitrovicako regoni, kola mangna te aqhoven ano nurdun otor kotar e len Ibar.
- Te siguringyol akcepti e socionalune garavipesko, sastipe thay edikipe vash inteno nashle Rma ani nuduni Mitrovica, phanglipea ni akcepti vash o sastipe thay edukipe vash sa odola kola irandile ani Roma Mahala kotar o praktikuno sebepi(sar si bariera e qhibyaki) na si shaipno te vastingyon o obyektia ani yuguni Mitrovca.

VASH I EVROPAKI KOMISIAYA THAY YAVERA MESHKARTHEMUTNE DONATORYA

- Te siguringyol financiaruno ashutipe vash o orgentune medicinyune evakuacie- vash vazdipe harneperiodikune beshpaske thay sapeiodikune adikerde harjipya vash beshipesko alosaripe, harjipya vash saslaripe, vash o biznis proyektya shaipea kay te siguringyol ekonomikuno adikeripe.

VASH DEIPNOGODI PANELI VASH O MANUSHIKANE HAKYA

- Na alosado proceso kotar 208 te adikergyol kotar UNMIK vash truyal 18o romane familie kola dena mol vash o phagipe e hakosko vash o jivdipe, sastipe thay beshipe, thay na teripe e akseptesko e krisiyune insrumentyengo.

VASH O ROMANE REPRESENTYA ANO MITROVICAKO REGIONI

- Te ovelolen ledeipe sa savore relevantune raipyencar resipea te siguringol vahtea phiravipe e beshavnengo kotar o Cheshmin Lug, Osterode thay Leposavic kamyengo , agorutne phangle kamyaya, thay saslaripe e sakole personelesko koleske odova manglape.

Kosovo: Zeherlime taro Olovo/kurshumi

Krize vash o Manushikane Hakya thay Sastipe ane Mitrovicake Romane Kamya

Ko Yuni 1999, I Romani mahalla ani Mitrovica, ano nordi e Kosovako, atakisayli kotar o etnikane Albanya thay sine phabardi ji ko temelji. E mahallake 8,000 beshutne achile bi kherengo thay ule nashle manusha. Bute jenen olendar I UN administracia nakhavgya ano kampya save sine locirime ani bari kontaminacia pahso mine/rudniko. Akava lociripe valjasaylo te ovel temporarno soluciya.

Celi yek dekada, Romane familiye si panda ano kampya save si pasho toksicno odpadi kotar o mine/rudniko. Varesave si ani seriozni kontamiacia olovostar. *Kosova: Trovime taro Olovo* genla yek dekada sar UN thay avera nashti arakhen trayno solucia thay te arakhelpe adekvatno khera, medikalno solucia e Mitrovicake Romenge, thay te kernepe detaljno rekomandipe ani tema sar te agorisarenpe akala krize.

*Interno Nashli Romni, beshindoy avrial
po kher ano Cesmin Lug kampo.*

© 2007 Getty Images

